

Міністерство освіти і науки України
НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОЛОГО-НАТУРАЛІСТИЧНИЙ ЦЕНТР УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ

04074. Київ, Вишгородська, 19

Тел. 430-02-60, 430-43-90

e-mail: nenc@nenc.gov.ua

«11» серпня 2021 р.

№ 162

**Методичні рекомендації освітянам
на новий навчальний 2021-2022 рік**

**«Формування творчих навичок (компетентностей) в умовах
позакласної та позашкільної навчальної діяльності»**

Соціально-економічні зміни в Україні призвели до необхідності модернізації багатьох соціальних інститутів, і в першу чергу, системи освіти. Нові завдання, поставлені сьогодні перед позашкільною освітою, сформульовані та подані в освітньому стандарті.

Відповідно до Національної стратегії розвитку освіти в Україні завданнями у позашкільній освіті є: «використання виховного потенціалу системи позашкільної освіти як основи гармонійного розвитку особистості; розвиток та підтримку системи роботи з обдарованою і талановитою молоддю; урізноманітнення напрямів позашкільної освіти, вдосконалення її організаційних форм, методів і засобів освітнього процесу». Визначені, таким чином, цілі освіти, орієнтують педагогів на компетентністний підхід до організації освітнього процесу, припускають зміну вимог до існуючих освітніх технологій, критеріїв оцінки результатів навчання і виховання, досягнення якісно нового рівня освіти.

Тому, актуальним на сьогоднішній день є необхідність врахування досліджуваних питань вивчення особистості учня, а саме: формування моральних потреб, особистісного статусу, розвитку ставлення до себе, як суб'єкту навчальної діяльності, формування пізнавальних інтересів, уваги, становлення ініціативи, продуктивності спілкування учнів і педагога, розвитку зорових та сенсорних умінь, формування ініціативності; ряду окремих досліджень, присвячених розвитку вихованців в умовах навчальної діяльності.

Прагнучи до індивідуалізації навчання, необхідно мати на увазі, що метою навчання є не стільки засвоєння сукупності знань, скільки удосконалення творчих здібностей вихованців під час навчання.

Провідна ідея полягає у формуванні навчально-пізнавальної компетентності вихованців через поглиблення інтересу дітей до навчання в цілому на основі використання інформаційних технологій, у створенні умов для дітей, які сприяють зберіганню бажання вчитися, а не відвідувати освітні заклади за примусом.

В останні роки поняття «компетентність» вийшло на загальнодидактичний і методологічний рівень. Це пов'язано з його системно-практичними функціями та інтеграційною метапредметною роллю в загальній освіті.

Наша країна завжди позитивно приймала тенденції європейської освіти. Але українська освіта завжди вибирала «свій шлях», обумовлений специфікою вітчизняних традицій і процесів. Не будуть виключенням й тенденції підсилення ролі компетентностей в освіті. З погляду евристичного навчання необхідно визначити компетентності, пов'язані зі здатністю учнів до креативної діяльності. Нас цікавлять креативні компетентності як загального порядку, тобто ключові компетентності, так і конкретного, який стосується творчості в окремих освітніх сферах, навчальних предметах чи видах діяльності.

Компетентність не зводиться тільки до знань чи тільки вмінь. Компетентність є сферою відносин, що існують між знанням та дією в людській практиці.

Інформаційна компетентність. За допомогою реальних об'єктів (телевізор, магнітофон, телефон, факс, комп'ютер, принтер, модем, копір тощо) й інформаційних технологій (аудіо-, відеозапис, електронна пошта, ЗМІ, Інтернет) формуються вміння самостійно шукати, аналізувати та відбирати необхідну інформацію, організовувати, перетворювати, зберігати та передавати її. Дана компетентність забезпечує навички діяльності учня стосовно інформації, що міститься в навчальних предметах та освітніх галузях, а також у навколишньому світі.

Формування *навчально-пізнавальної компетентності* учнів у процесі вивчення інформатики співпадає з проблемою реформування освіти, створення системи освіти нового типу, пошуку варіантів школи майбутнього, яка б базувалася на сучасних інформаційних технологіях. Важливим завданням вітчизняної освіти на сучасному етапі є формування у вихованців потреби до безперервної освіти і самоосвіти впродовж життя, саме вміння вчитися, розвиток в учнів самостійності та здатності до

самоорганізації. Це, насамперед, залежить від рівня їх інформаційної культури, від знань та навичок із володіння інформаційними технологіями.

Формування навчально-пізнавальної компетентності вихованців проходить через поглиблення інтересу дітей до навчання в цілому на основі використання інформаційних технологій, у створенні умов для дітей, які сприяють зберіганню бажання вчитися, а не відвідувати освітні заклади за примусом.

Принцип добровільності відвідування занять учнями є головною рисою закладу позашкільної освіти, тому формування компетентностей учнів у цьому закладі має свої особливості.

На заняттях гурткової роботи в закладах позашкільної освіти дуже вдало здійснюється особистісно-орієнтовне навчання, яке передбачає індивідуалізацію з урахуванням інтересів і нахилів, розвиток творчих здібностей учнів.

Одним з найбільш важливих завдань педагогіки позашкільної освіти є розвиток особистості вихованця і допомога йому в оволодінні раціональними прийомами самостійної роботи з інформацією. Досягається ж це через оволодіння загальнонавчальними навичками - провідними компонентами навчальної діяльності.

Перша група навичок - навчально-організаційні:

- ✓ організація місця для занять;
- ✓ дотримання санітарних правил навчання (особливо під час пандемії)
- ✓ ухвалення навчальних завдань;
- ✓ вибір методів роботи;
- ✓ консультування;
- ✓ планування.

Друга група навичок - навчально-інтелектуальні:

- ✓ абстрагування;
- ✓ порівняння;
- ✓ моделювання;
- ✓ аналіз;
- ✓ класифікацію;
- ✓ узагальнення;
- ✓ систематизацію;
- ✓ виявлення причинно-наслідкових зв'язків;
- ✓ проведення уявних експериментів.

Третя група навичок - навчально-інформаційні:

- ✓ робота з підручником;
- ✓ читання тексту;
- ✓ практичні заняття;
- ✓ робота з додатковими джерелами;
- ✓ робота з довідковими джерелами;
- ✓ робота з відео- і аудіоматеріалами, комп'ютером.

Четверта група навичок - навчально-комунікативні:

- ✓ письмова мова: вміння правильно оформляти письмові роботи, вміння писати диктанти, твори і есе, вміння конспектувати;
- ✓ усне мовлення: вміння вести міркування, вміння відповідати на питання, вміння переказувати;
- ✓ навчальне слухання: вміння слухати і чути, вміння виділяти головне з почутого, вміння ставити запитання.

Поетапна технологія формування навчальних навичок.

Творчі учнівські об'єднання початкового рівня

Основними напрямками на першій ступені освіти є пізнавальна діяльність, а також робота з інформацією.

Пізнавальна діяльність вихованців цього віку розвивається через: спостереження об'єктів навколишнього світу (з певною метою);

фіксування змін з цими об'єктами (включає в себе спостереження, дослідження, роботу з джерелами інформації);

усний опис об'єктів спостереження;

співвіднесення результатів спостереження з його метою.

Також вихованці повинні порівнювати окремі ознаки різних об'єктів, аналізувати свої порівняння, шукати спільні риси і відмінності, об'єднувати предмети за загальними ознаками. Сюди ж можна віднести проведення елементарних вимірювань, роботу з інструментами для вирішення практичних завдань.

Необхідно розвивати у вихованців здатність до вирішення творчих завдань, імпровізувати, продумувати план роботи, проявляти креативність, застосовувати фантазію і уяву, проводити уявні експерименти.

Досягти цього учні можуть, якщо завжди будуть задавати собі спеціальні питання, такі як «Навіщо це робити?», «Як це зробити, щоб домогтися результату?», «Чи отримають результат?», «Чи правильно я все зробив?», «Чому не вийшло це зробити?» тощо.

Творчі учнівські об'єднання основного рівня

Отримуючи основну загальну освіту, учні вдосконалюють вже отримані і засвоюють нові загальнонавчальні вміння та навички. Основний акцент тут робиться на пізнавальну та інформаційно-комунікативну діяльність.

З метою пізнання навколишнього світу учні вчаться спостерігати, проводити вимірювання, експерименти і досліди, моделювати, визначати структуру об'єктів пізнання, шукати і виділяти взаємозв'язки між різними частинами одного цілого, розбивати процеси на етапи, виявляти причинно-наслідкові зв'язки.

Учні повинні вчитися знаходити оптимальні способи вирішення навчальних завдань, використовувати для цього нові і комбінувати вже знайомі алгоритми, застосовувати їх до вирішення нестандартних завдань.

Особливу важливість представляє вміння розрізняти факти, думки, гіпотези, докази і аксіоми, досліджувати нескладні практичні ситуації, висувати припущення та перевіряти їх на практиці, виконувати лабораторні та практичні роботи, проводити елементарні експерименти і описувати їх результати.

Не менш важливо навчати учнів висловлюватися письмово, адекватно передавати в письмовій формі отриману інформацію (повно, вибірково або коротко). Складати конспекти і їх плани, формулювати тези, наводити приклади, аргументувати свої слова, робити висновки, перефразувати думки.

Сюди ж можна віднести вміння вибирати і застосовувати відповідні мовні засоби і знакові системи (схеми, таблиці, тексти і т.д.), брати до уваги комунікативні завдання і ситуації, вирішувати комунікативні та пізнавальні завдання, працюючи з різними джерелами інформації (книги, підручники, словники, Інтернет тощо).

Опановуючи загальнонавчальні навички, вихованцям необхідно працювати і над своєю рефлексивною діяльністю, до якої належать:

- самостійна організація освітнього процесу (цілепокладання, планування, вибір засобів роботи тощо);
- самостійний контроль і оцінка своєї роботи;
- передбачення можливих наслідків своїх дій;
- визначення та усунення труднощів, а також їх причин;
- оцінка власних навчальних досягнень;
- самооцінка (оцінка рис своєї особистості, поведінки, емоційного і фізичного стану);
- визначення сфери власних інтересів і своїх реальних можливостей.

Творчі учнівські об'єднання вищого рівня

На цьому етапі вихованці закріплюють і вдосконалюють вже існуючі режими та засвоюють нові загальнонавчальні навички, оволодівають новими способами діяльності. Акцент робиться на пізнавальну, інформаційно-комунікативну та рефлексивну діяльність.

Пізнавальна діяльність повинна організовуватися учнями самостійно, починаючи з постановки цілей і закінчуючи оцінкою отриманого результату. Повинні застосовуватися елементи причинно-наслідкового та структурно-функціонального аналізу, досліджуватися більш складні (чим на попередньому щаблі навчання) реальні зв'язку та їх залежності.

Найважливішими начальними навичками на даному етапі є:

- ✓ визначення властивостей і характеристик об'єктів дослідження;
- ✓ вибір оціночних, порівняльних та класифікаційних характеристик;
- ✓ висування і перевірка гіпотез;
- ✓ проведення досліджень;
- ✓ прогнозування;
- ✓ пошук інформації та робота з джерелами;
- ✓ творче вирішення завдань і проблем.

Учні повинні вчитися грамотно формулювати отримані результати, виконувати більше самостійних робіт, моделювати процеси, об'єкти і явища, придумувати свої оригінальні задуми і здійснювати їх. Дуже важливо вчити їх імпровізації та використання різних художніх засобів.

Інформаційно-комунікативна діяльність включає в себе роботу з матеріалами з елементами різних знакових систем (аудіовізуальні матеріали, діаграми, графіки, таблиці, тексти і т.д.), виділення головного і другорядного, критичний аналіз інформації, формулювання висновків в різних формах (повної, стислій, вибіркової і т.д.)

Серед специфічних загальнонавчальних навичок на даному ступені навчання можна назвати:

- основи публічних виступів (полеміка, дискусія, монолог, висловлювання тощо);
- дотримання правил і етичних норм ведення діалогу;
- об'єктивна оцінка своїх навчальних досягнень і особистісних характеристик;
- врахування думки оточуючих при визначенні власної точки зору;
- співвіднесення своїх зусиль і отриманих результатів;
- участь в груповій і командній роботі;

- адекватне сприйняття інших (в тому числі й протилежних) думок;
- об'єктивна оцінка особистого вкладу в досягнення спільної мети.

За рахунок формування цих загальнонавчальних навичок учні старших класів опановують здатність оцінювати і коригувати свою поведінку при спілкуванні з іншими людьми, виконанні практичних завдань. Вони вчаться прагнути до екологічності спілкування, починають більш глибоко усвідомлювати свою автентичність.

Формування навичок онлайн-навчання

Зростаюча цінність часу й розвиток технічних можливостей роблять онлайн-освіту усе більш затребуваною і доступною. Багато хто бачать в онлайн-освіті революційну інновацію, нову можливість одержання знань і здатність демократизувати всю систему освіти.

Як і у всіх видах навчання в онлайн-навчанні є як сильні, так і слабкі сторони. До плюсів онлайн курсів можна віднести таке:

1. Онлайн-навчання можна проходити в будь-який зручний для себе час. При цьому є можливість вибрати власний темп навчання. Заняття в основному будуються за звичайним розкладом, проводяться лекційні заняття, які можна переглянути в презентації й по перебігу лекції поставити запитання викладачеві. Якщо пояснення матеріалу з якихось причин було пропущено, то його завжди можна подивитися в завантаженні на сайті. Також на таких сайтах завжди даються завдання для самостійного виконання, при розв'язку яких можна знову переглянути і згадати викладений матеріал.

2. Онлайн-заняття можна проходити в будь-якому місці, незалежно від того, де ви зараз перебуваєте — будинку, у відрядженні, на відпочинку. Тобто можна жити своїм життям, не відкладаючи своїх звичних справ і при цьому одержувати нові знання.

3. В інтернеті пропонуються різноманітні додаткові курси, лекції, вебінари і кожний зможе вибрати для себе найбільш оптимальний варіант. Крім цього, є ряд безкоштовних занять на ютубі.

4. При онлайн-навчанні є можливість одержувати навички не тільки в теоретиків, і, але й у практиків. Тобто, можна знайти практиків, фахівців своєї справи, які не з чуток знають, про що розповідають і чому вчать.

5. Онлайн-заняття надають потенціал для обміну інформацією між учнями. Найчастіше при організації освітнього процесу онлайн створюється загальний чат або інший простір для спілкування між учнями. А

комунікація в групі — це завжди одержання нових знань, досвіду, знайомств.

В онлайн-навчанні, є не тільки позитивні сторони, але й негативні

1. Не завжди буває гарна якість зв'язку й у деяких моментах зв'язок може бути відсутнім.

3. Недолік спілкування приводить до психологічних проблем і навіть до депресій, що позначається на якості особистого життя. Навчання онлайн і відсутність живого спілкування підходить не кожному.

4. Програми. Для деяких учнів і педагогів може знадобитися спеціальне навчання щоб отримати уміння користуватися програмами. Таким чином, поки не будуть засвоєні необхідні програми, це призведе до сповільнення процесу навчання.

5. Невміння самостійно організувати навчальний процес. Не кожний здатний сам себе організувати й займатися самостійно. Особливо – учні. Тому, незважаючи на всі переваги онлайн-навчання, часто учні відкладають на потім виконання завдань, від цього освітній процес стає неефективним.

Таким чином, дистанційне навчання дає нам ряд переваг, але також приводить до певних труднощів, з якими просто потрібно вміти працювати, тобто навчитися працювати з інформацією й вміти себе організувати.

Онлайн-навчання не може замінити традиційну форму навчання та більше підходить як додаткова можливість одержання знань і відточування вже наявних умінь і навичок. Підсумовуючи вище сказане, слід підкреслити, що змішана форма навчання (офлайн-онлайн) в закладах освіти є вимогою сьогодення.

Організація «Зеленого класу» і «Школи у природі» – перспективний напрям формування навичок спілкування з природою.

Ще не так давно діти росли в тісному контакті з природою: проводили багато часу на відкритому повітрі, на вулиці, на дитячих майданчиках, в парках: великі дерева слугували для них тренажерами для лазіння, тимчасові водотоки сприймалися як справжні річки. Багато дітей з великих міст проводили літні канікули в селах поряд з лугами, полями, ставками, лісами.

Нині у дітей мало можливостей для регулярних контактів зі світом природи. Діти від'єднанні від природного світу, їх досвід опосередковується переважно візуалізацією життя в мережі.

Сучасні дослідження доводять, що:

- люди які мали реальний зв'язок з природою цінують своє життя майже в 4 рази більше, та мають вищий соціально-економічний статус;

- сформований зв'язок з природою мотивує людину до стійкої поведінки щодо збереження навколишнього середовища;

- зв'язок з природою дозволяє вести прогнозоване, стає сільське господарство;

- рівень зв'язку з природою різко падає у віці від 10 до 15 років, його відновлення може зайняти 20 років;

- повсякденне спілкування з природою, сенсорні емоційні контакти надають людині відчуття щастя та покращення настрою;

- зв'язок з природою підвищує рівень самооцінки особистості.

Існують переконливі дослідження щодо переваг контакту дітей з дружнім природним середовищем. Ці дані вказують на те, що:

- діти краще здатні концентруватися після контакту з природою;

- діти, які регулярно перебувають у природних умовах, демонструють більш розвинену рухову активність і рідше хворіють;

- активне перебування в природному середовищі покращує когнітивний розвиток дітей, їхню обізнаність, навички спостереження, усуває антигромадські прояви, такі як насильство, вандалізм, засмічення довкілля.

- дослідження природного середовища дозволяє дитині створити свій унікальний експериментальний шлях до пізнання світу і формування власного світогляду.

З огляду на те, що доступ дітей до світу природи стає все дедалі обмеженим, позашкільля залишається єдиною можливістю виховати майбутнє покоління, що цінує і зберігає природу.

Створення відкритого освітнього простору дає можливість навчатися серед природи у новому, невимушеному форматі.

Зелений клас – це комфортна зона, де будуть проводитись не тільки навчальні заняття, а й виховні заходи для школярів і вихованців закладів позашкільної освіти.

Зелений клас – це можливість створення комфортного і сучасного освітнього екопростору для навчання, підвищення рівня екологічної свідомості підростаючого покоління, покращення стану здоров'я та концентрації уваги учнів через підвищення рівня насичення організму киснем.

З огляду на те, що доступ дітей до світу природи стає все дедалі обмеженим, позашкільля залишається єдиною можливістю виховати майбутнє покоління, що цінує і зберігає природу.

Для учнів молодшого шкільного віку НЕНЦ розробив навчальну програму «Школа в природі». Дана навчальна програма є пілотним

проектом для вихованців-початківців. Це освітньо-виховний курс, спрямований на формування у дітей емоційно-чуттєвої основи для подальшого отримання теоретичних знань і практичних навичок в галузі класичної екології та енвайроменталістики (екологічний рух зацікавлених громадян та державних органів, спрямований на захист та покращення стану довкілля).

Новизна цієї програми полягає в поєднанні різних видів діяльності, вона надає учням можливість задовольняти свої індивідуальні потреби у спілкуванні з оточуючим світом природи, розвивати свій творчий потенціал, допомагає адаптуватись у сучасному суспільстві через систему знань про нього, а також привертає увагу дітей і дорослих до екологічних проблем шляхом організації і проведення просвітницької роботи.

Характерною особливістю програми є взаємозв'язок науково-дослідного і художнього спрямування. Програма передбачає екскурсії в природу, під час яких діти звертають увагу на різноманіття рослин і тварин, а також природний матеріал, який вони збирають. У зв'язку з цим до програми включені заняття по роботі з природним матеріалом, які спрямовані на розвиток творчого потенціалу дитини, зближення дітей з рідною природою, виховання дбайливого, турботливого ставлення до неї і формування навичок роботи з природним матеріалом.

Вербицький В.В.,
директор Національного еколого-натуралістичного
центру учнівської молоді МОН України,
доктор педагогічних наук, професор, академік
Національної академії наук вищої освіти України,
Голова ГО «Спілка освітян України»